

*До разової спеціалізованої
вченої ради Phd 8441
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
43025, м. Луцьк, проспект Волі, 13*

ВІДГУК

**офіційного опонента Федчишина Дмитра Володимировича,
доктора юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права
Запорізького національного університету
на дисертацію Хлистік Мирослави Андріївни на тему
«Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У сучасних умовах трансформації земельних відносин в Україні, зокрема в контексті відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення, децентралізації управління земельними ресурсами та активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі, значно зростає ймовірність виникнення земельних спорів між суб'єктами як публічного, так і приватного права. Традиційні способи вирішення таких конфліктів, насамперед у судовому порядку, часто виявляються тривалими, витратними та не завжди ефективними з точки зору досягнення реального відновлення порушених прав і забезпечення балансу інтересів сторін.

У цьому контексті зростає інтерес до альтернативних способів вирішення спорів, серед яких особливе місце займає медіація як інструмент, що базується на добровільності, конфіденційності, неупередженості медіатора та прагненні досягти взаємоприйнятної рішення. Медіація дозволяє зменшити рівень соціальної напруги, сприяє збереженню

добросусідських і партнерських відносин, особливо в аграрному середовищі, де взаємодія між суб'єктами має постійний та довгостроковий характер.

Однак попри визнання медіації як перспективного механізму у вирішенні правових конфліктів, її застосування у сфері земельних правовідносин на сьогодні залишається фрагментарним, нормативно недостатньо унормованим та науково обґрунтованим. Недостатній рівень правової визначеності, відсутність чітко окреслених процедур, неврегульованість повноважень суб'єктів медіації у земельних спорах та обмежена правозастосовна практика зумовлюють необхідність ґрунтовного наукового дослідження цього інституту з позицій земельного, цивільного та адміністративного права.

Наявні у юридичній літературі України дослідження застосування медіації недостатньо приділяли увагу саме земельно-правовій проблематиці, а фокусувались передусім на аналізі загальних її аспектів. Проведене дисертанткою Хлистік М. А. комплексне дослідження медіації як альтернативного способу врегулювання земельних спорів є новим у земельно-правовій науці нашої держави, та за своїм змістом і значенням для розвитку земельних відносин є надзвичайно актуальним.

У цьому аспекті тема дисертаційного дослідження є надзвичайно своєчасною та суспільно значущою, оскільки вона спрямована на формування цілісного уявлення про правову природу, зміст, механізми реалізації та перспективи розвитку медіації як ефективного способу альтернативного вирішення земельних спорів. Результати дослідження мають потенціал як для наукового осмислення сучасних тенденцій правового регулювання земельних відносин, так і для практичного застосування у правотворчості, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, а також у процесі підготовки фахівців у сфері земельного права.

Характеризуючи дисертаційну роботу М. А. Хлистік в цілому, необхідно зазначити, що положення, викладені у вступі та розділах основної

частини роботи, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розробленими у земельно-правовій науці, а тому є перспективними для дослідження. Дисертантка запропонувала ряд положень, які сприяють пошуку шляхів вирішення проблем застосування медіації для врегулювання земельно-правових спорів, а також визначила перспективні напрями розвитку і вдосконалення правового регулювання у цій сфері. У зв'язку з викладеним актуальність теми дисертаційної роботи Хлистік М. А. не викликає сумнівів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Належний ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечуються, по-перше, плідним використанням низки загальнонаукових і спеціально-наукових методів наукового пізнання; по-друге, рівнем узагальнення теоретичних висновків і поглядів, викладених у літературних джерелах, правових концепціях, програмах. З позитивного боку необхідно відзначити надзвичайно чітке та правильне визначення дисертанткою предмета та об'єкта дослідження. Предметом дослідження є медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів. Об'єкт дослідження становлять правовідносини, що виникають при врегулюванні спорів шляхом медіації у сфері земельних відносин. Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило Хлистік М. А. зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою та донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму і зробити дисертацію реальним внеском у науку земельного права.

Оцінюючи дану дисертацію в цілому, слід відмітити методологічну продуманість та теоретичну послідовність її плану, що, безперечно, позитивно відбилося й на отриманих дисертанткою наукових результатах. Методологічну основу складає комплекс загальнонаукових (діалектичний, системно-структурний, формально-логічний) та спеціально-наукових

методів (статистичний, порівняльно-правовий, нормативно-аналітичний, а також метод візуалізації даних). Зокрема, діалектичний метод був застосований під час дослідження сутності медіації та земельних спорів як окремих категорій та у їх взаємозв'язку, а також системного аналізу вітчизняного за зарубіжного досвіду застосування медіації у сфері земельних відносин (розділи 1, 2, 3). Застосування системно-структурного методу дозволило дослідити сучасне правове регулювання процедури медіації, порядок вирішення земельних спорів органами, визначеними земельним законодавством, виділити їх основні переваги та недоліки (розділ 2). Формально-логічний метод був використаний дисертанткою для науково-практичного тлумачення правових понять, виокремлення їх характерних рис та побудови класифікації (розділи 1, 2). Статистичний метод надав можливість провести аналіз та обробку інформації, встановити відповідні закономірності, узагальнити судову практику (розділи 1, 2, 3). Порівняльно-правовий метод застосовувався для дослідження вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері використання медіації (розділи 2, 3). За допомогою нормативно-аналітичного методу здійснювалось тлумачення та інтерпретація нормативно-правових актів і наукових праць, що дало можливість сформулювати власні висновки та пропозиції (розділи 1, 2, 3). При цьому, завдяки методу візуалізації даних було сформовано Ментальну карту розвитку земельної медіації в Україні (підрозділ 3.3).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Необхідно підкреслити, що всі ключові завдання дисертаційного дослідження були успішно реалізовані на належному науковому рівні. Зміст роботи повністю узгоджується із визначеною метою та відображає логічний хід дослідження. Дисертація істотно сприяє розвитку земельного права, особливо щодо застосування медіації для врегулювання земельних спорів. У ній систематизовано напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників, які вивчали цю тему як з теоретичного, так і з практичного погляду, а також запропоновано перспективні шляхи вдосконалення правового регулювання у

сфері земельних відносин.

Робота вирізняється логічною структурою та глибоким змістовним наповненням, що дало змогу досягти цілісності й системності наукових результатів. Структура дисертації узгоджується з визначеними дослідницькими завданнями. Робота викладена на 235 сторінках і включає анотацію, вступ, три розділи, поділені на десять підрозділів та загальні висновки, а також додатки. Список використаних джерел налічує 334 найменування. Дисертація оформлена відповідно до вимог чинного законодавства України.

У дисертаційному дослідженні М. А. Хлистік не виявлено порушень академічної доброчесності. Це підтверджується наявністю належних посилань на використані джерела, дотриманням норм чинного законодавства у сфері авторського права, а також повнотою та достовірністю поданої наукової інформації.

Структура роботи та кількість використаних наукових джерел свідчать про ґрунтовність проведеного дослідження. Авторка спирається на сучасні праці відомих фахівців, веде наукову дискусію з окремими дослідниками щодо спірних положень, формулюючи власну аргументовану позицію, та пропонує оригінальну оцінку відповідних правових явищ.

Ступінь апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи. Апробація результатів дослідження здійснена дисертанткою М. А. Хлистік належним чином. Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження висвітлено у 19 публікаціях, 4 із яких – статті у фахових виданнях України, 1 – стаття в іноземному журналі, 14 – тези виступів на науково-практичних конференціях.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Теоретичні положення та висновки інших науковців, що використані в дослідженні, супроводжуються відповідними посиланнями на джерела. Усі наведені у дисертації пропозиції та авторські напрацювання належать здобувачці.

Наукова новизна отриманих результатів підтверджується змістом дисертації та опублікованими авторкою науковими працями. Основні положення, висновки та рекомендації є результатом самостійного дослідження здобувачки, свідчать про її особистий внесок у розвиток доктрини земельного права України та мають наукову новизну.

Важливим здобутком дисертантки є обґрунтування тверджень щодо розуміння змісту фасилітації та консиліації як різновидів медіації, а саме як фасилітативної та оціночної моделей медіації (стор. 55-57 дис.).

Заслуговує схвалення вперше сформульоване дисертанткою авторське визначення земельної медіації як структурованого процесу переговорів, організацію та проведення якого забезпечує незалежний та неупереджений медіатор з метою врегулювання земельного спору шляхом налагодження неконфліктної комунікації та пошуку сторонами земельного спору взаємоприйнятних рішень, які базуються на інтересах та потребах сторін земельного спору (стор. 64 дис.).

Дисертанткою на належному науковому рівні удосконалено наукові пропозиції щодо виокремлення двох груп ознак медіабельності земельного спору: а) правові (формальні) ознаки, сукупність яких дозволяє розпочати процедуру медіації та є необхідною для того, щоб медіація могла мати місце, та б) фактичні ознаки, які свідчать про високу ймовірність успішного врегулювання земельного спору шляхом медіації (стор. 70-72 дис.).

Доцільно підтримати висловлену авторкою позицію щодо обґрунтування доцільності застосування земельної медіації як найбільш прийняттого способу врегулювання спорів у воєнний та постконфліктний період для збереження та відновлення соціального балансу, сприяння стабілізації та мирному співіснуванню громад, активному залученню сторін конфліктів у пошук та формування рішень, економії часу та витрат (стор. 165-166 дис.).

На безсумнівний науковий інтерес заслуговує встановлення авторкою основних способів інтеграції медіації у правові системи країн, серед яких

виділено: 1) стимулювання (заохочення) використання медіації, наприклад, шляхом повернення частини судового збору у разі примирення сторін шляхом медіації під час судового процесу, переривання строків позовної давності на час процедури медіації тощо («м'яке» просування медіації); 2) законодавче (владне) встановлення обов'язкової медіації у певних категоріях спорів під страхом неприйнятності позовів без проходження цієї досудової процедури, запровадження обов'язкової судової медіації та накладення штрафних санкцій за безпідставну відмову від участі у ній; встановлення санкцій за відмову від участі у медіації у випадку використання так званої квазіобов'язкової медіації («жорстке» просування медіації) (стор. 167-168 дис.).

Інші наукові положення, сформульовані у дисертаційній роботі та опублікованих наукових працях здобувачки, також містять елементи наукової новизни й сприяють глибшому розумінню проблематики, охопленої темою дослідження, а також відображають результати проведеної наукової роботи.

Теоретичне та практичне значення дисертації підтверджується можливістю впровадження розроблених авторкою рекомендацій, положень і пропозицій у наукову діяльність, нормотворчу практику, освітній процес і практичну роботу органів державної влади.

Оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, необхідно відмітити, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані здобувачкою Хлистік М. А., є належним чином обґрунтованими та характеризуються високим ступенем наукової достовірності, оскільки базуються на чинному законодавстві України та достатньо повній літературній базі, яка відображає досягнення вітчизняної земельно-правової і еколого-правової науки та юридичної науки в цілому. Вищезазначене свідчить про досить високу практичну значимість дисертації Хлистік М. А.

В той же час, визначивши позитивні сторони дослідження, необхідно наголосити на тому, що окремі положення дисертаційної роботи

М. А. Хлистік є дискусійними або потребують додаткового обґрунтування:

1. Запропоноване дисертанткою на сторінках 70-72 чітке й логічно структуроване бачення ознак медіабельності земельного спору (з виокремленням правових (формальних) та фактичних чинників) заслуговує схвалення як спроба систематизації складного і недостатньо врегульованого на законодавчому рівні явища. Водночас така класифікація потребує додаткового перегляду. Було б цікавим почути при захисті думку дисертантки щодо доцільності виокремлення ще однієї ознаки медіабельності – динамічності. Чи необхідно розглядати медіабельність як фіксовану характеристику спору, чи все ж як змінну, що може трансформуватись у часі, наприклад, під впливом зміни позицій сторін, появи нових обставин або зміни ступеня конфліктності між ними? Це питання наразі залишено поза увагою, хоча має важливе значення для ефективного практичного застосування концепції.

2. У роботі на сторінці 107 дисертантка обґрунтовує доцільність включення професійного медіатора до складу комісій органів місцевого самоврядування з розгляду земельних спорів. Такий підхід є безумовно новаторським і демонструє прагнення до інтеграції медіаційного підходу у публічно-правові процедури. Водночас, вбачається, що включення медіатора до складу комісії органів місцевого самоврядування як постійного або штатного учасника може суперечити базовим принципам медіації. Зокрема, чи не виникне ризику підміни власне медіації процедурою адміністративного «примирення»? Було б цікаво при захисті роботи почути думку здобувачки з цього приводу.

3. Авторкою обґрунтовано запропоновано новаторську ідею запровадження обов'язкової інформаційної медіаційної сесії (ОІМС) як передумови звернення до суду у певній категорії земельних спорів (стор. 153 дис.). Такий підхід, безперечно, має значний потенціал для підвищення рівня обізнаності громадян про інструменти альтернативного вирішення спорів,

популяризації медіації, зменшення рівня конфліктності та розвантаження судової системи. Водночас така ідея викликає низку суперечностей, які потребують додаткового наукового аналізу. Зокрема, яким чином не допустити ситуацій формального підходу до участі у такій сесії, коли сторони можуть почати сприймати ОІМС лише як бюрократичну перепону до звернення до суду, що знецінить реальну мету такої сесії? У зв'язку з цим пропонується дисертантці деталізувати це питання при захисті роботи.

4. Сформований дисертанткою на основі порівняльного аналізу висновок про розмежування підходів так званого «м'якого» та «жорсткого» просування медіації (стор. 167 дис.) є слушним. Також позитивно варто оцінити спробу візуалізувати потенційні напрями розвитку земельної медіації в Україні через ментальну карту (стор. 168). Разом із тим виникає кілька зауважень, що потребують додаткового обґрунтування. Вбачається, що запропонована дисертанткою «Ментальна карта розвитку земельної медіації в Україні» має переважно описовий характер та не відображає ієрархії або взаємозалежностей між запропонованими цілями й заходами. Це обмежує її аналітичну та прогностичну цінність як інструменту стратегічного планування. У зв'язку з цим було б доцільно деталізувати під час публічного захисту, чи передбачає карта пріоритетність певних дій, етапність їх реалізації, або ж рівень їх впливу на досягнення поставлених цілей.

Зазначені зауваження мають дискусійний характер та не знижують загальної наукової цінності дисертації. Вони радше вказують на перспективи подальших досліджень у межах заявленої проблематики.

Загальний висновок. Дисертація на тему «Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою і практичною цінністю отриманих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» і вимогам пункту 10 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії і доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах),

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2016 р. № 261, наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» від 12 січня 2017 р., Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а дисертантка Хлистік Мирослава Андріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Запорізького національного університету

Дмитро ФЕДЧИШИН